

*Ярослав Шабала
(Луцьк)*

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ НА ВОЛИНІ У СКЛАДІ ПОЛЬЩІ (1921-1939 рр.). КООПЕРАТИВНИЙ СОЮЗ “ГУРТ”

Помітним явищем у господарсько-економічному житті Волині у період між 2-ма світовими війнами був кооперативний рух. Кооперація охопила практично всі сфери, пов'язані з виробництвом, переробкою та збутом продукції, забезпеченням населення необхідними товарами, кредитуванням виробників і т.п. Особливо інтенсивно й динамічно розвивалася сільськогосподарська кооперація. Це можна пояснити рядом причин, а саме:

- основу економіки волинського воєводства становило сільське господарство, де станом на 1921 р. було зайнято 1.164.939 осіб або 81% від загальної кількості населення¹;

- реформування польським урядом аграрного сектора сприяло утвердженню капіталістичних відносин у сільському господарстві, що стало об'єктивною передумовою кооперування сільських товаровиробників;

- у господарській структурі волинського села понад 50% становили господарства площею до 5 га². Ці господарства, лише скооперувавшись, могли захистити свої економічні інтереси, витримати конкуренцію з боку сильніших господарств;

- крім цього, розвитку кооперації сприяли певні зрушення у психології селянина, викликані наслідками аграрної реформи. Передача землі у приватну власність розвивала в селянина почуття господаря, посилювала його мотивацію до ефективного використання господарських ресурсів, спонукала до піднесення культури господарювання, психологічно готувала господаря до кооперативної співпраці з іншими на засадах взаємної користі;

- кооперація на селі виконувала не лише господарсько-економічні функції. Кооперативним законом, прийнятим 29 жовтня 1920 р. польським сеймом, передбачалося, що кооперація має сприяти піднесенню культурного рівня населення³. В умовах наступу Польщі на національні права українського населення це давало можливість легалізувати національно-культурне життя – відкривати при кооперативах бібліотеки, хати-читальні та інші культурно-освітні заклади.

Впродовж 20-х рр. ХХ ст. на теренах Волинського воєводства було створено понад 200 кооперативів. На 1921 р. у воєводстві існувало 266 кооперативів: з них 221 – ошадно-позичковий; 36 – молочарських; 5 – рільничо-торговельних; 4 – рільничих. Загальна кількість членів

кооперативів становила 45.995 осіб. Переважну більшість у них (90,8%) становили селяни⁴. На той час активно створювалися українські кооперативні спілки. До найбільш активних належали кооперативи “Добрий сіяч” (99 осіб) у с. Воротнів, “Українська вигода” (37 осіб) у с. Лише Луцького повіту, “Селянська сила” (68 осіб) у с. Підбереззя Горохівського повіту, “Труд” (99 осіб) у с. Завидів Володимирського повіту, “Добра слава” (66 осіб) у с. Дуліби Рівненського повіту та ін⁵.

Найбільш поширеними в той час були ощадно-позичкові кооперативи (приблизно 80% від загальної кількості). Адже тоді розпочалась активна перебудова земельного устрою: “парцеляція”, “комасація” наділів, що вимагало значних фінансових витрат (купівля землі, витрати, пов’язані з перенесенням господарських та житлових приміщень, тощо). Щодо участі в них різних категорій селян, то часто в радянській історичній літературі знаходимо твердження, що кооперативи об’єднували заможну верхівку села. Статистика свідчить, що в кооперативах господарства площею понад 50 га становили лише 0,7 %; 20-50 га – 3,1 %; від 5 до 20 га – 42,1 %; а дрібні господарства (до 5 га) – 54,1 %⁶. Це пояснюється тим, що одним з основних завдань кооперації був захист економічних інтересів товаровиробників. А дрібні господарі відчували в цьому найбільшу потребу.

В організаційному плані волинські кооперативи підпорядковувалися 2-м ревізійним союзам – Варшавському і Львівському Ревізійним Союзам Українських Кооперативів (РСУК). До останнього належало 64 % українських кооперативів Волині⁷. Слід зауважити, що під ідейним впливом РСУКу перебувало набагато більше українських кооперативів Волині.

У 30-ті рр. кооперативний рух продовжував зростати, охоплювати все ширші сфери. Як видно зі звіту окружного союзу рільничих і заробково-господарчих кооперативів, станом на 31 грудня 1934 р. у Волинському воєводстві функціонувало 526 сільськогосподарських кооперативів, що підпорядковувалися цьому союзові, й було засновано 34 кооперативи поза союзом. Кількість населення, охопленого кооперацією, становила 89763 особи, з них 93 % – селяни. Обіговий капітал цих кооперативів складав 17.663.390 злотих⁸.

За період 1929-1934-х рр. удвоє збільшилася кількість сільських господарсько-торговельних кооперативів, що на 1 листопада 1935 р. об’єднували 988 осіб. Активно йшов процес розбудови й сільськогосподарської споживчої кооперації, що об’єднала 14.840 осіб, переважно дрібних сільських виробників (98 % від загальної кількості)⁹.

На кін. 1934 р. на Волині діяло 252 ощадно-позичкові кооперативи, 217 господарсько-споживчих, 65 молочарських, бл. 20

кооперативів інших профілів¹⁰. Основними перешкодами для розвитку волинської кооперації були брак власних коштів, недостатній розвиток комунікацій, віддаленість від великих торговельно-промислових центрів, брак належного досвіду в організації кооперування, відсутність належної державної підтримки.

Незважаючи на ці труднощі, кількість кооперативів у Волинському воєводстві продовжувала зростати з року в рік. На поч. 1938 р. тут уже діяло 577 кооперативних спілок. Характерною особливістю в структурі сільськогосподарської кооперації стає те, що за кількістю на перші позиції виходили господарсько-споживчі кооперативи, постійно зростала кількість молочарських та господарсько-торговельних. Членство в кооперативах зросло до 130 тис. осіб, а обіговий капітал волинської кооперації становив 19.196.000 зл.¹¹.

Ряд волинських кооператорів ще з поч. 20-х рр. виношував ідею створення власного ревізійного союзу. Проте першу рішучу спробу виведення волинських кооперативів з-під впливу РСУК було зроблено на загальних зборах Ревізійного союзу 14 березня 1929 р., коли з такою ініціативою виступила група волинських кооператорів на чолі з О.Ковальським. Керівництво Союзу піддало різкій критиці таку пропозицію, а Ю.Павликовський назвав наміри волинських делегатів національною зрадою¹².

На поч. 30-х рр. XX ст. ряд польських та українських кооператорів Волині при підтримці польського уряду та воєводської адміністрації вирішив об'єднати українські й польські кооперативи в окремий волинський союз. При тому передбачалася не лише організаційна, а й структурно-господарська перебудова низових ланок волинської кооперації. Основним її змістом було об'єднання дрібних кооперативів у крупніші, т.зв. "районівки". 5 березня 1933 р. відбулися збори делегатів від кооперативних установ, організацій, спілок, що, обговоривши доповідь Й.Волошиновського про районіві кооперативи, визнали їх створення доцільним¹³. 3 квітня 1933 р. почалась організаційна робота щодо створення нових "районівок", а в жовтні 1934 р. відбулись організаційні збори для прийняття статуту новоутвореного кооперативного союзу під назвою "Гурт". 29 листопада 1934 р. статут було зареєстровано в Луцькому окружному суді, а в грудні того самого року міністр скарбу Польщі затвердив статут і надав право новоствореному союзові ревізувати підлеглі йому кооперативи¹⁴.

Перед тим, як проаналізувати основні показники роботи "Гурта", варто детальніше спинитися на причинах його виникнення, на основних організаційних та ідейних принципах діяльності.

Однією з причин виникнення "Гурта" було те, що економічний стан більшості сільських кооперативів Волинського воєводства

вимагав покращення. Тож і Волинський союз постав не лише як контрольно-ревізійний орган, а й установа, що мала здійснити ряд важливих структурних змін у волинській кооперації. Одним з напрямів реорганізації кооперативів було їх укрупнення, створення “районівок”. Мотиви цього крилися в тім, що дрібні кооперативи відчували гостру нестачу обігових коштів (місячний оборот становив до 500 зл.), мали заборгованість перед постачальниками й не могли в належних обсягах здійснювати оптові закупки, вчасно та ефективно забезпечувати населення необхідними товарами. Так, за статистикою, на Волині до одного кооперативу входило в середньому 40 членів, його пайовий капітал складав 400 зл., а місячний обіг – бл. 500 зл.¹⁵. Об’єднання дрібних кооперативів, злиття їх капіталів, створення осередків у пошквджених з господарсько-економічної точки зору районах – усе це створювало кращі перспективи для розвитку сільської споживчої кооперації.

Поряд з економічними мотивами кооператорів не менш важливе значення в цій справі мали політичні міркування центральної польської влади й волинської воеводської адміністрації. По-перше, позбавивши українські кооперативи Волині організаційної та ідейної підтримки Львівського ревізійного союзу, польська адміністрація намагалась огородити місцеве населення від шкідливих “націоналістичних галицьких впливів”. По-друге, підпорядкування українських і польських кооперативів одному ревізійному союзові мало позбавити волинську кооперацію національного обличчя, порушити її самостійність. Волинський воевода Г.Юзевський вважав, що основним завданням адміністрації в галузі кооперативного руху є боротьба із засадами самостійності української кооперації. На з’їзді старост у 1936 р. воевода зазначив, що в цьому контексті діяльність “Гурта” має важливе моральне й політичне значення і що уряд для підтримки цього кооперативного союзу виділив 50 тис. зл.¹⁶. Крім того, на думку організатора й голови “Гурта” Й.Волошиновського, дрібні кооперативи часто перебували під впливом різних політичних сил, що вносило розлад в їх стосунки з місцевою адміністрацією, у міжнародні відносини. Об’єднання цих кооперативів, як польських, так і українських, зосередження основної уваги на господарській діяльності мало запобігти цьому. Голова кооперативного союзу одним з політичних завдань “Гурта” бачив встановлення добрих польсько-українських взаємин шляхом кооперативної праці, творення спільного господарського й культурного надбання¹⁷. На його позицію в цьому питанні вочевидь вплинули утравістичне виховання Волошиновського, як він сам стверджував, та симпатії до УНДО.

В основу організації “районівок”, що мали об’єднатися в “Гурт”, були покладені такі принципи діяльності:

- дрібні кооперативи об’єднувалися в “районівки”, їх осередки мали знаходитись у поживавлених з господарсько-економічної точки зору населених пунктах, бажано з якнайбільшою кількістю населення й добрими комунікаціями;

- радіус дії такого осередку становив 10–30 км, залежно від густоти населення;

- забезпечення фахового керівництва кооперативами;

- крамниці мали розміщуватися на теренах, де є достатня кількість членів кооперативів, що забезпечило би більші капітали, а відтак – і активніший товарообіг;

- основною кооперативною засадою було положення про те, що “Гурт” об’єднував лише ті кооперативи, що обслуговували виключно своїх членів. Слід зауважити, що цю ідею відстоювали ще піонери кооперативного руху, проте реалізувати її на практиці було практично неможливо. Інші ревізійні союзи її також не заперечували, але допускали й торгівлю з не членами кооперативу;

- встановлювалася відносно висока сума паю – 25 зл. Аби полегшити вступ до кооперативів незаможним селянам, цю суму можна було вносити частинами (від 1 зл. на місяць);

- “Гурт” об’єднував кооперативи українські, польські та змішані. Тобто і поляки, і українці могли бути членами кооперативів, обиратися в управи, надзирні ради, працювати в кооперативних установах різних рівнів. На думку організаторів нового союзу, це мало сприяти покращенню польсько-українських взаємин. У кооперативному діловодстві районівок українська й польська мови мали рівні права.

Аналізуючи ці засади з точки зору організаційної та господарсько-економічної, зауважимо, що вони відкривали добрі перспективи для розвитку волинської кооперації, об’єднаної в “Гурті”, могли поліпшити її економічний стан. Цілком імовірно, що ідея створення “районівок” на Волині була продиктована досвідом діяльності повітових кооперативних союзів (ПСК), утворених з ініціативи Львівського РСУКу на поч. 20-х рр., що впродовж десятиліття довели свою ефективність. Що ж до польсько-українського примирення на ґрунті кооперативної праці, то цей намір виглядав утопією в умовах відвертої асиміляторської політики Варшави щодо українського населення “Східних кресів”.

Окрім основних засад реорганізації волинських кооперативів, було визначено загальні кількісні показники у процесі створення районівок. На думку Й.Волошиновського, добре організована “районова кооператива”, що могла б здійснювати оптово-закупівельні операції, добре і вчасно обслуговувати людей, повинна об’єднувати 6 тис.

членів і мати 30 філій. Оскільки на Волині тоді проживало бл. 366 тис. сімей, то потрібно було б створити 61 районівку й відповідно 1850 філій¹⁸.

Перша районівка, створена в Дубні, розпочала торговельні операції 1 квітня 1933 р. Вона об'єднувала 400 членів кооперативів і обслуговувала населені пункти в радіусі 25 км¹⁹. До кінця 1933 р. уже працювало 4 районівки, що мали 12 магазинів і обслуговували 1791 члена кооперативів. У 1934 р. кількість районівок зросла до 18; мережа магазинів – до 61; а кількість членів кооперативів – до 8105²⁰.

У 1935 р. до “Гурта” вступив ряд споживчих кооперативів Волині, котрі доти організаційно були пов'язані з Ревізійним Союзом Українських Кооперативів у Львові. Можливо, ця обставина дала підстави окремим діячам українського кооперативного руху Галичини, в т.ч. й О.Луцькому, для звинувачень на адресу “Гурта” та його організатора Й.Волошиновського у спробі відлучити волинські кооперативи від РСУК. Проте заради об'єктивності слід зауважити: львівський ревізійний союз втратив зв'язок з волинською кооперацією, притому не на вимогу місцевого кооперативного керівництва й воєводської адміністрації, а через те, що змушений був дотримуватися положень нового кооперативного закону, прийнятого польським сеймом 13 березня 1934 р. Згідно з цим законом діяльність РСУК обмежувалася кордонами лише 3-х галицьких воєводств – Львівського, Станіславівського та Тернопільського.

Після прийняття нового закону перед українськими кооперативами Волині постало два шляхи: вступити або до вже існуючого варшавського Союзу, або до “Гурта”. Всього з-під контролю РСУК вийшло 308 кооперативів Волинського воєводства²¹. Переважна більшість із них увійшла до Варшавського союзу й лише незначна частина – до “Гурта”. Річ у тім, що “Гурт” об'єднував тільки споживчі кооперативи, а кредитні молочарські та кооперативи інших профілів змушені були увійти в інші структури. Крім того, в доповіді про розвиток кооперативного руху, виголошеній на нараді 2 квітня 1933 р., зазначалося: Волинський союз відмовляв багатьом дрібним кооперативам за винятком тих, що на зборах ухвалювали рішення про заборону торгівлі з не членами кооперативу²².

Динаміку розвитку кооперативної мережі “Гурта” в 1933-1935-х рр. можна прослідкувати за такими даними²³:

Рік, квартал	Кількість районівок	Кількість магазинів	Кількість членів у кооперати вах
1933 р., II кв.			413
1933 р., III кв.			730
1933 р., IV кв.		2	1791
1934 р., I кв.		23	3964
1934 р., II кв.	1	33	5798
1934 р., III кв.	15	44	6655
1934 р., IV кв.	18	61	8105
1935 р., I кв.	21	80	10817
1935 р., II кв.	23	89	12491
1935 р., III кв.	25	96	14258

На II конференції керівників районних кооперативів Волині зазначалося, що на 1 липня 1935 р. 23 районівки об'єднували 12491 господарство. Їх пайовий капітал становив понад 300 тис. зл.²⁴. Як бачимо, починаючи з 1933 р., спостерігається стабільний щорічний і навіть щоквартальний приріст числа районівок "Гурта" та магазинів, значне зростання членів кооперативів цієї мережі.

Слід зауважити, що "Гурт" був не єдиним ревізійним союзом, що об'єднував споживчі кооперативи Волинського воєводства: деякі з них входили до Союзу рільничих та заробково-господарських кооперативів, інші (переважно польські) – до Союзу споживчих кооперативів "Сполем". Те, що конкуруючи з 2-ма останніми, "Гурт" спромігся забезпечити кількісне зростання кооперативів своєї мережі, свідчить про популярність ідеї створення районівок у середовищі волинських кооператорів.

До кінця 1935 р. у кооперативній мережі "Гурта" функціонувало 26 районівок, що об'єднували 15174 членів²⁵.

У наступні роки також спостерігається поповнення "Гурта" новими районівками: в 1936 р. їх стало 27, а в 1937 р. – 29. Кількість магазинів на теренах кооперативів зростає відповідно до 120 у 1936 р. і до 125 у 1937 р. У 1937 р. Волинський кооперативний союз "Гурт" налічував 21.609 членів. У середньому 1 кооператив об'єднував 710 членів, 1 магазин обслуговував 172 членів кооперативу. Важливим показником, що характеризує ефективність діяльності кооперативу, є річний товарообіг. Статистика свідчить, що в кооперативах "Гурту" він зріс із 52.826 зл. у 1933 р. до 822.771 зл. у 1937 р., або, відповідно, з 13,2 тис. зл. до 28,4 тис. зл. на одну районівку²⁶.

Для піднесення ефективності кооперативної роботи керівництво “Гурта” започаткувало ряд курсів, цикл лекторіїв для кооператорів. Станом на 1937 р. було організовано 90 курсів по 70 слухачів у середньому на 1 потік²⁷. Діяльність союзу досить широко висвітлювалася на сторінках української і польської періодики, що видавалася на Волині.

У наступні два роки, аж до ліквідації “Гурта” в 1933 р., на теренах Волинського воєводства було утворено ще 11 районівок, а кількість членів у кооперативах зросла до 24-х тис. Їх обслуговувало 140 сільських та міських крамниць²⁸.

Як бачимо, мережа волинського кооперативного союзу “Гурт” розвивалася досить стабільно й динамічно. Проте, очевидно, ще з 1938 р. керівництво союзу вело переговори з воєводською адміністрацією, центральними польськими властями, кооперативними установами у Варшаві про об’єднання “Гурта” з польськими союзами. Наприкінці 1938 р. Й. Волошиновський подав інформацію в кооперативні часописи про об’єднання Волинського союзу з Варшавським союзом кооперативів рільничих та заробково-господарчих. У Варшаві було відповідно підготовлено проект угоди, де: 1) обидва союзи об’єднуються, а “Гурт” організаційно ліквідується; 2) всі повноваження й обов’язки, що виконував раніше “Гурт”, переходять до Варшавського союзу, котрий виділить окремого ревізора для районівок; 3) українці та поляки й надалі працюють спільно на засадах рівноправності, в т.ч. і в мовних питаннях²⁹.

У 1939 р. “Гурт” було ліквідовано. Проте кооперативи цього союзу, всупереч попереднім заявам, були поділені майже порівну між 2-ма існуючими союзами. Одні ввійшли до Союзу рільничих та заробково-господарчих кооперативів у Варшаві, а інші - до Варшавського союзу споживчих кооперативів, фабрик та гуртівень на Волині.

Таким чином, Волинський кооперативний союз “Гурт” проіснував лише бл. 5-ти років – час надто короткий, аби повною мірою реалізувати потенційні можливості. Проте й за цей час “Гуртові” вдалося розбудувати досить широку кооперативну мережу, добитися зростання кількісних та якісних показників, про що свідчить статистика. Отже, з точки зору господарсько-економічної навряд чи була потреба ліквідувати Волинський союз. Рішення польської влади щодо “Гурта” вочевидь було продиктоване виключно політичними міркуваннями й цілком відповідало основним засадам господарської і національної політики Варшави та місцевої воєводської адміністрації щодо українського населення краю. В державній програмі польських властей на волинських теренах у 1939 р. зазначалося, що основною засадою національної політики щодо непольського населення Волині є держав-

на асиміляція українців, а згодом — і національна. В цьому контексті належало у всіх суспільних і господарських організаціях забезпечити провідну роль польського елемента³⁰. Пішовши на об'єднання в рамках "Гурта" польських та українських кооперативів Волині, задекларувавши рівність умов у господарських та мовних питаннях, владні структури, очевидно, сподівалися поступово забезпечити чисельну перевагу полякам у союзі, що дало б можливість підпорядкувати розвиток кооперації краю господарським та ідеологічним потребам метрополії. Проте переважна більшість кооперативів, об'єднаних у Волинському союзі, була українською — українці становили понад 70% усіх членів.

Українська кооперація Волині розвивалась як національно-господарське явище, сприяла задоволенню не лише господарських, а й духовних та культурних потреб місцевого населення. Польська влада, починаючи із сер. 30-х рр. XX ст., відверто намагалася використати кооперацію як знаряддя асиміляції непольського населення краю і, очевидно, з метою позбавити українську кооперацію національного змісту ліквідувала Волинський кооперативний союз "Гурт", а українські кооперативні спілки підпорядкувала варшавським союзам.

З точки зору господарсько-економічної у 20-х — 30-х рр. XX ст. селянство волинського краю накопичило багатий досвід у сфері кооперативного будівництва. Цей досвід може бути взято до уваги й використано українськими селянами в сучасних умовах у процесі реорганізації сільського господарства.

¹ Державний архів Волинської області (далі — ДАВО). — Ф. 46. — Оп. 1. — Спр. 639. — Арк. 27.

² Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. — Warszawa, 1927. — S. 109.

³ Dziennik ustaw Rzeczypospolitej. — Warszawa, 1920. — S. 1952.

⁴ Rocznik zjednoczenia związków spółdzielni rolniczych Rzeczypospolitej Polskiej za 1929 rok. — Warszawa, 1930. — S.28.

⁵ Прихода Г., Шабала Я. З історії господарювання волинських селян за Польщі (1921-1939 рр.). — Луцьк, 2001. — С. 26.

⁶ Rocznik zjednoczenia... — S. 28.

⁷ Sycz T. Spółdzielność ukraińska w Galicji w okresie II wojny światowej. — Warszawa, 1997. — S. 40.

⁸ Działalności stan spółdzielni Okręgowego związku spółdzielni rolniczych i zarobkowo-gospodarczych Rzeczypospolitej Polskiej w 1935 r. — Łuck, 1935. — S. 3.

⁹ Rocznik zjednoczenia... — S. 14.

¹⁰ Там само. — S. 2.

¹¹ Przewodnik po IX targach Wołyńskich 10-12.IX.1938. — Łuck, 1938. — S. 63.

¹² Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929. — Kraków, 1989. — S. 43.

- ¹³ Українська нива. – 1933. – 20 бер.
¹⁴ Рільник: Календар на 1937 р. – С. 233.
¹⁵ Рільник. – 1938. – 15 бер.
¹⁶ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 3862. – Арк. 8.
¹⁷ Українська нива. – 1936. – 9 лют.
¹⁸ Там само. – 1933. – 14 лют.
¹⁹ Там само. – 27 лип.
²⁰ Волошиновський Й. Районові кооперативи та їхній союз Гурт // Рільник. – 1938. - № 11. – С. 138.
²¹ Жук А. Відтята частина від цілості // Господарсько-кооперативний часопис. – 1935. - № 3. – С. 5-8.
²² Українська нива. – 1933. – 21 трав.
²³ Там само. – 1936. – 9 лют.
²⁴ Там само. – 1935. – 28 лип.
²⁵ Там само. – 1936. – 9 лют.
²⁶ Рільник. – 1938. – 15 бер.
²⁷ Там само.
²⁸ Господарсько-кооперативний часопис. – 1939. - №2. – С. 8.
²⁹ Гелів С. Йоахим Волошиновський // Українські кооператори: Історичні нариси. – Кн. 2. – Львів, 2001. – С. 120.
³⁰ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 4671. – Арк. 16-17.

*Галина Панишко
(Луцьк)*

УМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА У ПОМІЩИЦЬКОМУ МАЄТКУ С.ЛІПІНЬСЬКОГО НА ВОЛИНІ у 20-х – 30-х рр. ХХ ст.

Економічна криза кін. 20-х – поч. 30-х рр. ХХ ст. була важким випробуванням для великих земельних маєтків Волині. Однак, як і в післявоєнній ситуації поч. 20-х рр., вони і в цей час були єдиним типом господарств, здатних налагодити товарне виробництво. Останнє досягалося не тільки завдяки збереженню у власності великих масивів ґрунтів, а й передовою організацією виробництва в цих господарствах. Спробуємо дослідити товарно-господарські відносини у маєтку Затурці, власником якого був Станіслав Ліпінський.

Не заперечуючи прогресивного характеру збільшення дрібного й особливо середнього землеволодіння в ході аграрних перетворень 20-х – 30-х рр., слід відзначити, що такі господарства отримували стільки землі, скільки могли продуктивно обробити. В той же час середні власники, які отримали можливість збільшити свої ділянки за